

Gärsta–Smara

Inför nedgrävning av kraftledning

Arkeologisk utredning

Gärsta 1:28, Smara 2:100 m.fl.
Edsbro socken
Norrtälje kommun
Stockholms län
Uppland

Henrik Runeson

Gärsta–Smara

Inför nedgrävning av kraftledning

Arkeologisk utredning

Gärsta 1:28, Smara 2:100 m.fl.

Edsbro socken

Norrtälje kommun

Stockholms län

Uppland

Henrik Runeson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2020

Omslag: Boplatsläget objekt 11 sett från söder. Foto Henrik Runeson.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-910-3

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Målsättning	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Metod och genomförande	6
Utredningsresultat	6
Referenser	11
Otryckta källor	11
Tekniska och administrativa uppgifter	11
Bilagor	12
Bilaga 1. Objektsbeskrivningar	12
Bilaga 2. Schaktbeskrivningar	14

Figur 1. Utredningsområdet markerat med en röd linje. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

En arkeologisk utredning, omfattande inventering och utredningsgrävning inför nedgrävning av luftburen elledning, utfördes av Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) inom ett område mellan Smara och Gärsta strax söder om Edsbro i Norrtälje kommun. Vid utredningen påträffades inga fornlämningar, dock registrerades som *övrig kulturbistorisk lämning* två husgrunder, två röjningsrösen och en stenmur/gårdsgård daterade till efter 1850. Vidare noterades sex boplatslägen varav två kom att utredningsgrävas då de låg inom den sträckning som slutligen bestämdes för nedgrävning av ledningen.

Inledning

Enligt beslut av Länsstyrelsen Stockholm (dnr 431-48073-2019) utfördes en arkeologisk utredning i ett område mellan Smara och Edsbro i Norrtälje kommun. Anledningen till utredningen var att Vattenfall Services Nordic AB planerar att gräva ner elledningar som hittills varit luftburna. Ärendet startade med inventering i november 2019 och kom att kompletteras med inventering för tillkommande ytor och utredningsgrävning för dessa ytor under februari–mars 2020. Det först beslutade utredningsområdet var 3,2 km långt och 50 meter brett och det år 2020 tillkommande området, som huvudsakligen låg i anslutning till befintliga vägar, var 2,5 km långt och 40 meter brett.

Målsättning

Syftet med utredningen var att se om tidigare okända fornlämningar fanns inom den yta som omfattades av uppdraget. Utredningen skulle också preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet.

Topografi och fornlämningsmiljö

Generellt är bygden väster om Edsbro rik på fornlämningar, i synnerhet gravar av äldre järnålderstyp. Andra lämningar utgörs av en fornborg samt flera fossila åkermarker.

Den västra delen av utredningsområdet var beläget i ett skogsområde vars omgivningar saknar kända fornlämningar. Där fanns dock potential att finna skogsbrukslämningar som kolbottnar och med tanke på höjden över havet, 20–30 meter, också en möjlighet för lämningar från yngre stenålder.

Inom den östra delen av utredningsområdet och angränsande ytor, som delvis låg i åkermark, fanns däremot ett flertal kända fornlämningar. Dessa består samtliga av rösen eller stensättningar, vilka kan förmodas tillhöra bronsålder eller äldre järnålder. De kända lämningarna ligger i flera fall i krönlägen, detta gäller framför allt rösena, exempelvis L2017:5290 och L2017:5127. Förutom ytterligare gravar skulle i mer neddragna lägen angränsande till åkermarken boplatser från bronsålder–äldre järnålder kunna finnas. Omedelbart nordöst om den utredningskorridorens sydöstligaste del finns ett område med bebyggelselämningar, L2017:6534, benämnt Starrbäcken, med grund efter ett boningshus och en jordkällare.

Metod och genomförande

Inledningsvis gjordes en mindre kart- och arkivstudie av utredningsområdet. Denna omfattade bland annat Kulturmiljöregistret (KMR), historiska kartor från Lantmäteriet och Ortnamnsarkivet.

Vid inventeringen besiktigades alla fornlämningar inom utredningsområdet. Om lägen som bedömdes som lämpliga för förhistoriska boplatser konstaterades mättes de in för att kontrolleras vid utredningsgrävningen. Efter inventering skedde avstämning med Länsstyrelsen om behovet av utredningsgrävning inom de utpekade lägena.

Vid utredningsgrävningen skedde schaktning med maskin. Schakten grovrensades med fyllhammare och finrensades därefter med skärslev om fynd eller anläggningar framkom eller om förhållanden ansågs särskilt gynnsamma. Schakt samt eventuella fynd och anläggningar mättes in och dokumenterades.

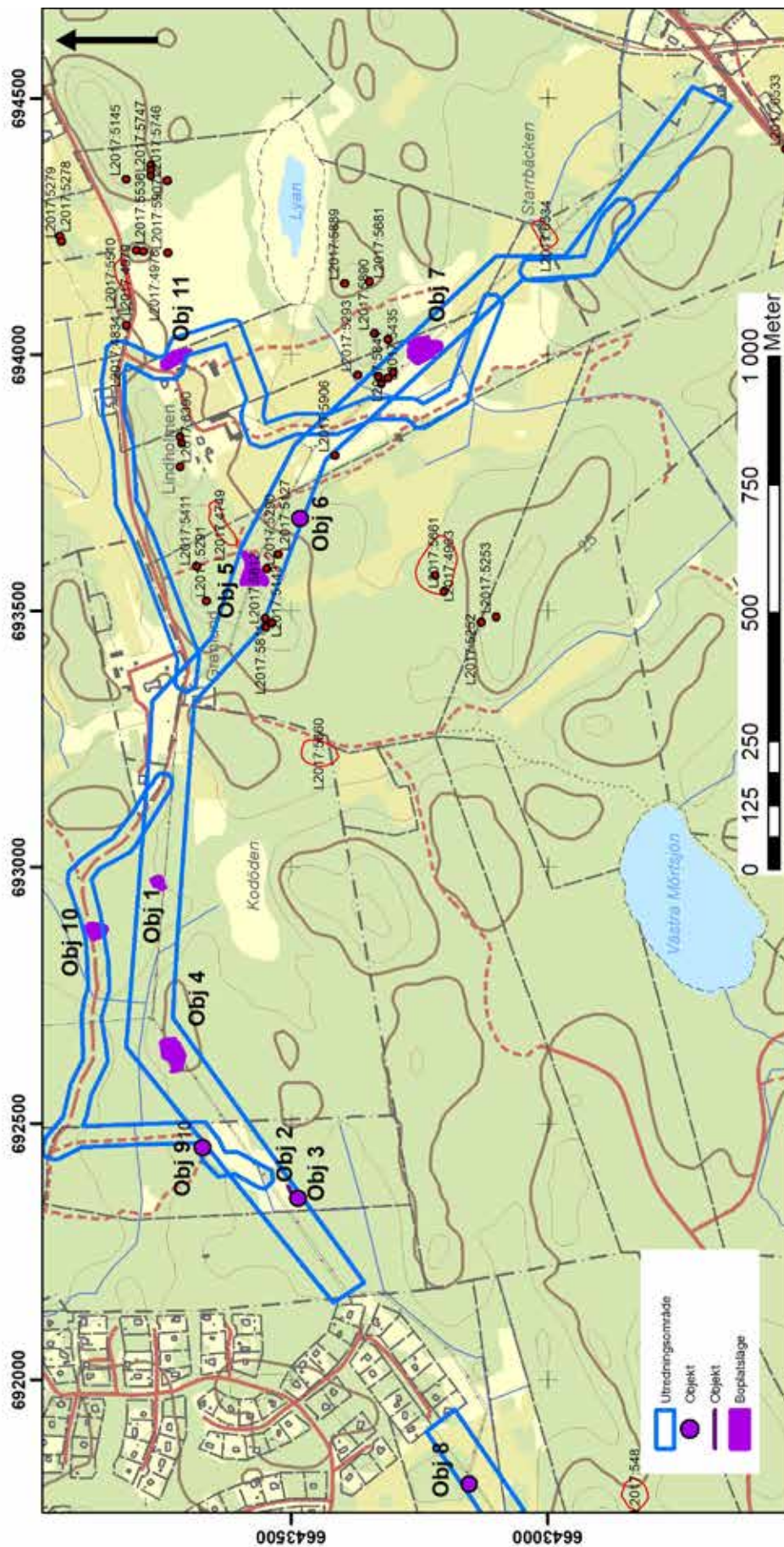
Utredningsresultat

Vid inventeringen besiktigades de lämningar från Fornreg som var belägna inom utredningsområdet. Samtliga av dessa visade sig ha korrekt markerad position och beskrivning i Fornreg (tabell 1, figur 2).

KMR nr	RAÄ nr	Typ
L2017:5811	Edsbro 106:1	Röse
L2017:5143	Edsbro 106:2	Stensättning
L2017:5812	Edsbro 106:3	Stensättning
L2017:5290	Edsbro 107:1	Röse
L2017:5127	Edsbro 107:2	Röse
L2017:5435	Edsbro 119:1-4	Stensättning
L2017:5841	Edsbro 119:1-4	Stensättning
L2017:5434	Edsbro 119:1-4	Stensättning
L2017:4835	Edsbro 119:1-4	Stensättning

Tabell 1. Kända fornlämningar inom och på gränsen till utredningsområdet.

Inga tidigare okända fornlämningar konstaterades vid inventeringen, men totalt fem *övriga kulturhistoriska lämningar* noterades. I ett skogsområde i öster gränsande till nedlagd odlingsmark påträffades en stensträng/gärdsgård (objekt 2) med ett anslutande röjningsröse (objekt 3). Båda dessa lämningar bedömdes baserat på deras utseende och kartmaterial som sentida och betraktas som *övriga kulturhistoriska lämningar*. Ytterligare ett större odlingsröse (objekt 6), beläget i östra delen av utredningsområdet, noterades i en odlingsmark som vuxit igen under början/mitten av 1900-talet. Vidare påträffades en husgrund längst i väster, söder om småhusbebyggelsen vid Smara. Bebyggelsen syns på kartmaterial från mitten av 1900-talet (ekonomiska kartan 1952), men inte från karta över laga skifte från 1849. Ytterligare en husgrund (objekt 9) påträffades i västra delen av utredningsområdet. Husgrundens sentida karaktär och läge i kanten av mark som brukades under 1900-talet gör att den betraktas som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Figur 2. Utredningsområdet samt de objekt som noterades vid inventeringen. Skala 1:12 500.

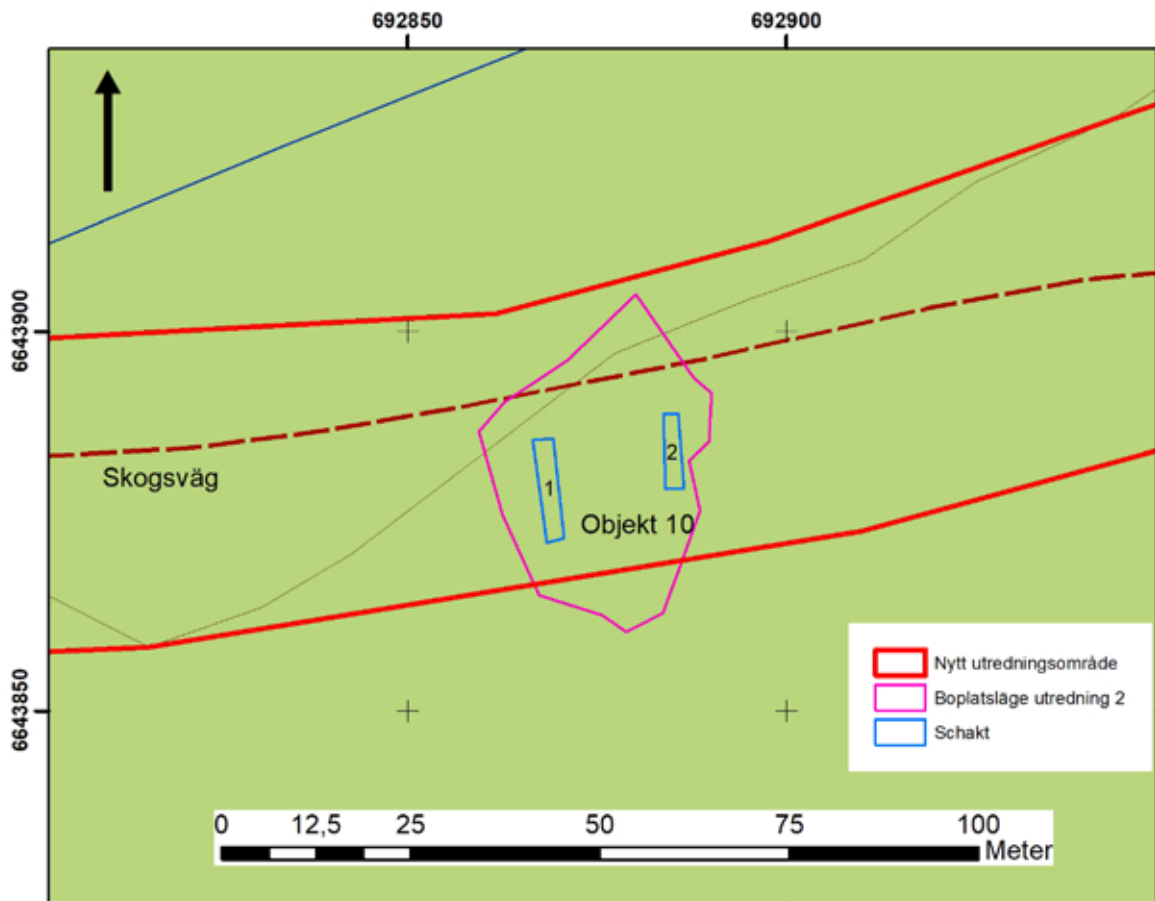
Totalt bedömdes sex ytor som möjliga förhistoriska boplatslägen. Av dessa låg tre i skogspartierna i öster. Två av dem, objekt 4 och 10, bestod av möjliga stenålderslägen medan det tredje (objekt 1) snarare utgjorde ett järnåldersläge med en otydlig möjligstensättning. De övriga boplatslägena (objekt 5, 7 och 11) fanns i väster i närheten av tidigare kända lämningar som rösen ochstensättningar och bedömdes som möjliga boplatser från brons- eller järnålder (tabell 2).

Tabell 2. Objektstabellell.

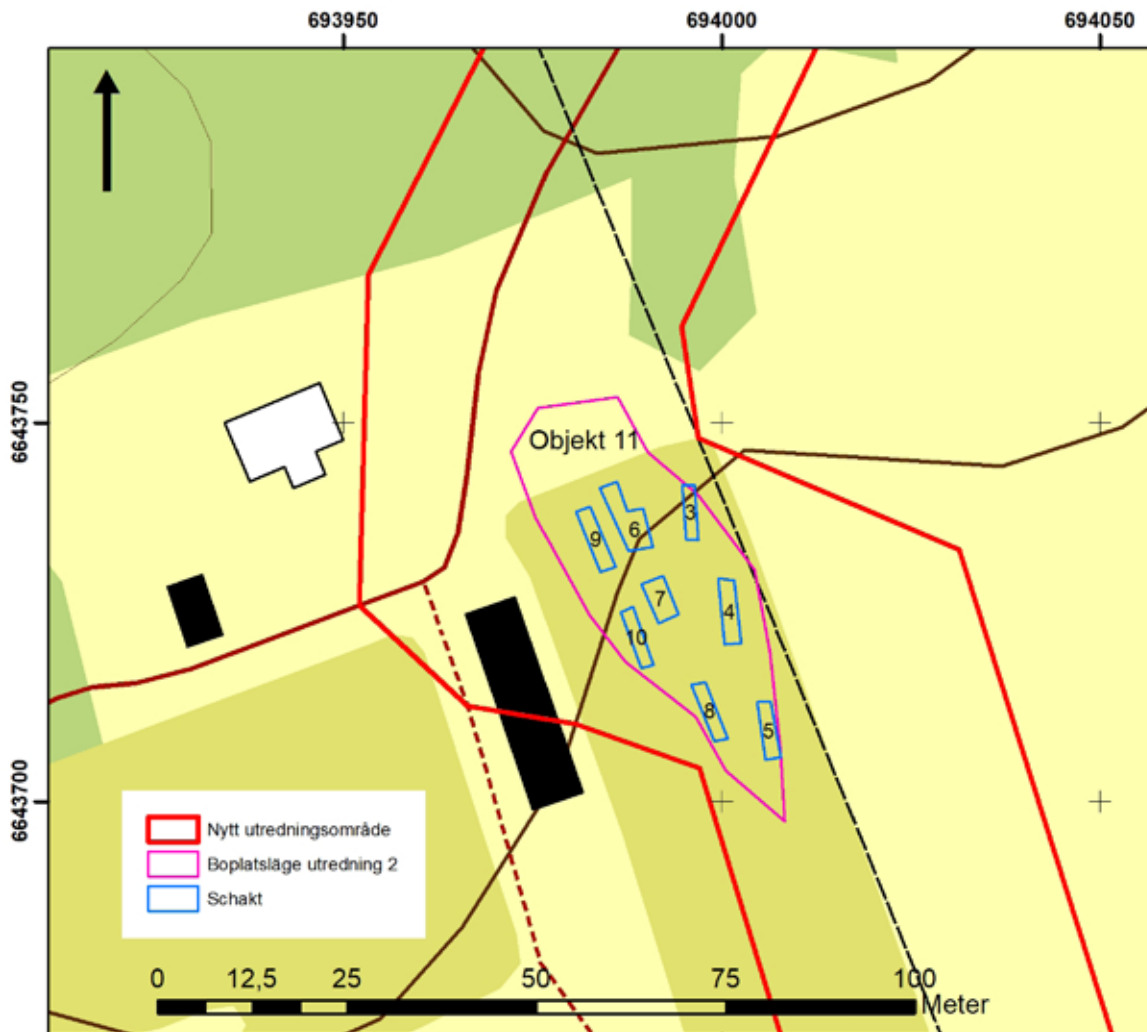
Objekt	Typ	Storlek (m)	Antal schakt	Resultat	Status
1	Boplatsläge	30×25	–	Ej utredningsgrävt	Möjlig fornlämning
2	Stenmur/ Gårdsgård	30×1,5	–		Övrig kulturhistorisk lämning
3	Röjningsröse	9×9	–		Övrig kulturhistorisk lämning
4	Boplatsläge	65×35	–	Ej utredningsgrävt	Möjlig fornlämning
5	Boplatsläge	75×50	–	Ej utredningsgrävt	Möjlig fornlämning
6	Röjningsröse	11×11	–		Övrig kulturhistorisk lämning
7	Boplatsläge	65×45	–	Ej utredningsgrävt	Möjlig fornlämning
8	Husgrund	8×6	–		Övrig kulturhistorisk lämning
9	Husgrund	12×6	–		Övrig kulturhistorisk lämning
10	Boplatsläge	45×30	2 rutor	Inga fynd eller anläggningar	Ej fornlämning
11	Boplatsläge	115×40	8 schakt	Inga fynd eller anläggningar	Ej fornlämning

Två av boplatslägena (objekt 10 och 11) kom under våren 2020 att utredningsgrävas medan de övriga fyra inte låg inom den reviderade utredningskorridoren. Det ena (objekt 10) de två boplatslägena låg på en mindre platta i den lätt kuperade skogsmarken i väster mellan 20 och 25 meter över havet vilket innebar att platsen varit strandbunden mot slutet av neolitikum. Boplatsläget objekt 11 låg cirka 100 meter från enstensättning i kanten av sydsluttande åkermark med små inslag av hällar och ett större block. Platsen bedömdes ha potential för boplatser från brons- men framför allt järnålder.

Utredningsgrävningen av de två boplatslägena skedde med hjälp av grävmaskin. Totalt grävdes tio schakt vilka samtliga saknade indikationer på fornlämning (figur 3–4).

Figur 3. Boplatsläget objekt 10 med schakt. Skala 1:1 000.

Figur 4. Boplatsläget objekt 11 med schakt. Skala 1:1 000.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Kulturmiljöregistret (KMR)

Lantmäteriet, historiska kartor

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor>

Lantmäterimyndighetens arkiv (LMS)

Laga skifte 1849, Smara, 01-eds-69

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK)

Ekonomiska kartan 1952, Smara, J133-11i8j54

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM19137 KM20013
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-48073-2019, 2019-11-05 431-56275-2019, 2020-02-05
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning
<i>Undersökningsperiod:</i>	12–13 november 2019 25 februari, 17 och 23 mars 2020
<i>Personal:</i>	Henrik Runeson (projektledare) Caroline Strandberg
<i>Landskap:</i>	Uppland
<i>Län:</i>	Stockholm
<i>Kommun:</i>	Norrtälje
<i>Socken:</i>	Edsbro
<i>Fastighet:</i>	Gärsta 1:28, Smara 2:100 m.fl.
<i>Fornlämning:</i>	–
<i>Fastighetskarta:</i>	11i8j Smara NÖ
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6643600/Y692400
<i>Inmätningssätt:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Objektsbeskrivningar

Utredning ursprunglig sträckning

Objekt 1. Boplatsläge, 30 × 25 m stort, ca 20 m ö.h. I svag sydsluttning, blockig mark men tendens till plåtå. Flera stora block, 1,5–2,0 m stora. I östra delen finns en möjligstensättning.

Objekt 2. Stenmur/gärdsgård Flerskiktad övermossad stenmur/gärdsgård, 30 m, ca 1,5 m bred, bestående av mellanstora stenar och enstaka block. Beläget omedelbart söder om röjt område för gammal åker. Troligen ej fornlämning. I väster gränsar den och uppgår delvis i röjningsröset objekt 3. Ca 20 m ö.h.

Objekt 3. Röjningsröse, oregelbundet rundat, ca 9 m i diameter och 0,6 m hög. Gränsar i norr direkt med stenmuren/gärdsgården objekt 2. Röset är uppbyggt av 0,2–0,8 m stora stenar.

Objekt 4. Boplatsläge, 65 × 35 m stort. Beläget 25–28 m ö.h. i nordvästsluttning, begränsad i sydväst och nordöst av svaga höjdryggar. Ställvis stenigt och blockigt. Ligger i sadelläge som vetter mot sank mark i nordöst. Möjligt neolitiskt läge.

Objekt 5. Boplatsläge, 75 × 50 m stort. Skålformad yta med stående berghäll i öster. Nedanför röset L2017:5290 (Edsbro 107:1) som ligger ovanför den stående berghällen. Ställvis stenig mark som genomkorsas av mindre brukningsväg i N–S riktning. Möjligt sten- eller bronsåldersläge. Beläget ca 30 m ö.h.

Objekt 6. Röjningsröse, runt, 11 m i diameter och 0,9 m högt. Bestående av 0,2–0,6 m stora stenar. Bevuxen med större hasselbuskar och större björkar. Ligger i en glänta hasselsnär ca 50 m söder om nuvarande åkermark. En gammal åker med åtminstone två röjningsrösen ligger 20–30 m söder om objekt 6, men utanför utredningsområdet. Den igenvuxna åkern ansluter till nuvarande åkermark i öster och syns som en del av den större åkermarken på häradsekonomiska kartan från 1901–1906, men inte på ekonomiska kartan från 1952.

Objekt 7. Boplatsläge, 65 × 45 m stort. Exponerat mot sydväst. Begränsas i nordväst av berg med berghäll och i sydväst av gammal åkermark. Odlingssten finns i kanten mot åkern. Svag sydvästsluttning. Relativt öppen hagmark med hassel och stora ekar. Möjligt brons- eller järnåldersläge. Ca 15 m ö.h.

Objekt 8. Husgrund, 8 × 6 m stor och 0,2 m hög Ö–V orienterad. Består av syllstensrader varav de västliga och södra är väl bevarade medan de östra och norra är fragmentariska. Stenarna i syllarna är 0,2–0,7 × 0,3 m stora. I sydväst finns en ca 0,7 m kvadratisk konstruktion, sannolikt en grillplats gjord av syllstenar. Belägen på krön av ett impediment, delvis omgiven av hållmark i söder. Ett stort block ligger omedelbart sydöst om husgrunden. Hus finns på impedimentet finns på ekonomiska kartan från 1952. Inga hus på laga skifte 1849, Smara, 01-eds-69.

Utredning kompletterande sträckning

Objekt 9. Husgrund, sentida, 12×6 m stor (N-S). Ställvis tydliga syllstenar, särskilt i norra delens gavel. Syllstenarna är 0,4–1,0 m stora och stenraderna är tydliga i nordöst och väster. I söder är husgrunden bevuxen av smågranar. I och kring grunden finns trasiga takpannor av tegel (förefaller fabriksgjorda). Konstruktionen bör ha samband med 1900-talsåkermark omedelbart åt söder. Idag ligger lämningen delvis i en röjd glänta vid skogskanten.

Objekt 10. Boplatsläge, 45×30 m stort. I skogsmark med tall och gran. Delvis röjt. Belägen på platå som svagt slutar mot norr och väster. Begränsas i öster av blockig sluttning mot väster och i väster av en våtmark. Fin platå med sluttning mot forntida havsvik. Bedömdes som möjlig neolitisk boplats. Två schakt undersöktes. Inga fynd eller anläggningar påträffades.

Objekt 11. Boplatsläge, 65×25 m stort. Åkermark. Belägen på svagt sydsluttande platå med en berghäll och ett större block mot ett ”hak” där sluttningen tilltar. I väster begränsas läget av gårdsbebyggelse. I norra delen finns en uppbyggd stenterrass som skiljer åkern från en högre belägen mindre platå vilken också bedöms som bra boplatsläge. Strax norr om den norra ytan ligger en stor jordkällare och väster om grusväg ligger ett större hus från tidigt 1900-tal. Ca 100 m norr om läget finns järnåldersgravar. Åtta schakt undersöktes, inga fynd eller anläggningar framkom.

Bilaga 2. Schaktbeskrivningar

Objekt 10

Schakt 1. $12 \times 1,8$ m stort (NNV–SSÖ) och 0,20 m djupt. Torv 0,10 m djup följt av ljusbrun silt med måttligt innehåll av stenar, 0,1–0,4 m stora.

Schakt 2. $8 \times 1,8$ m stort (NNV–SSÖ) och 0,20 m djupt. Torv 0,05–0,10 m djup följt av gråbrun något grusig silt med måttligt innehåll av stenar, 0,1–0,2 m stora.

Objekt 11

Schakt 3. $8 \times 1,8$ m stort och 0,25 m djupt. Ploglager 0,20 m tjockt följt av grusig ljusbrun silt med enstaka stenar, 0,2–0,3 m stora.

Schakt 4. $8 \times 1,8$ m stort och 0,35 m djupt. Ploglager 0,25–0,30 m tjockt följt av gråbrun något grusig silt. Enstaka stenar, 0,2 m stora.

Schakt 5. $7 \times 1,8$ m stort och 0,35 m djupt. Ploglager 0,25–0,35 m tjockt följt av gråbrun silt med enstaka stenar, 0,2–0,3 m stora. I mitten av schaktet syns i botten berghäll.

Schakt 6. $9,5 \times 1,8$ – $2,5$ m och 0,3–0,4 m djupt. Ploglager 0,20–0,30 m tjockt följt av brungrå silt med grus. Enstaka stenar 0,1–0,3 m stora. I schaktet fanns ett möjliga stolphål vilket till sin karaktär var så diffus att den inte kan tolkas som en anläggning.

Schakt 7. $5 \times 2,5$ m stort och 0,40 m djupt. Ploglager 0,30 m tjockt följt av något grusig ljusbrun silt med stenar, 0,10–0,30 m stora.

Schakt 8. $7 \times 1,8$ m stort och 0,30 m djupt. Ploglager 0,20–0,30 m tjockt följt av grågul silt. Enstaka stenar, 0,10–0,30 m stora, I söder syns berghäll mot botten.

Schakt 9. $8 \times 1,8$ m stort och 0,35 m djupt. Ploglager 0,25 m tjockt följt av grusig brungrå silt. Enstaka stenar, 0,10–0,25 m stora.

Schakt 10. $9 \times 1,8$ m stort och 0,3–0,4 m djupt. Ploglager 0,25–0,35 m följt av grågul silt. Ej grusig och bara ett fåtal stenar, 0,1 m stora.